

Àkànlò Èdè Yorùbá Tuntun gégé bí Èdè Ìpolówó Ojà Ara Ìgò Oṭí Lílẹ̀ tí ó ní Àgbo Nínú

Àkàn mú, Dayò, PhD

Àsamò

Àkànlò èdè Yorùbá tuntun jéàkànlò èdèìgbàlódé tí ó gbajúmò ní àyíká àti àwùjọ Yorùbáòde oní sùgbón tí ìtumò wọn pakasotí ó sì lẹ̀rìn diẹ̀nitorí ìrísíàti ìyapa wọn sí èdèolójoojúmọ̀ àti bí ó ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ sí àwọn tí ó ní ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ àmúnlò àkànlò èdè tiwa-n-tiwa tí ó ti wà tẹ̀lẹ̀. Iṣẹ̀ àtẹ̀yìnwá nípa wọn lọ jàrá lóri oríṣùrìṣù ohun àmúṣe ní àyíká wa sùgbón wọn kò fi bẹ̀ ẹ̀ yà síbìllò wọn gégé bí èdè ìpolówó ojà ara ìgò oṭí lílẹ̀ tí ó tún ní àgbo nínú. Iyànjú láti ẹ̀ iwádú fínifínmí lóri iṣẹ̀ tí à ní fi àkànlò èdèYorùbá tuntun tí ó wà lára ìgò oṭí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínúrán sí àwujọ̀ ni ó ẹ̀kúnfà bẹ̀bà yíi. A ẹ̀ àmúlò Tíṭrì èdè olójoojúmọ̀ (Standard Language Theory) fúnitúpàlẹ̀ àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí ó jẹyọ̀ nínúbẹ̀bà yíi nítorí ipa tí ó ní láti fi ìyàtò pàtàkì hàn láàrin èdè ojojúúmọ̀ àti èdè lítírésò. Oṭí lílẹ̀ amára ta kébẹ̀ méfàtí ó ní àgbo nínú, tí àkànlò èdèYorùbátuntun wà lára àkólé ìgò wọn ni a yàn láàyò fún iwádú ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ àti itúpàlẹ̀. Lára wọn ní'Ọ̀ṣọ̀mọ̀," "Ọ̀gidigà," Kòbókò," Kerewà, "Pakurumọ̀." Ilànà imò isowòloèdèni a ló láti ẹ̀ àtúpàlẹ̀ gbogbo dètà tí a rígbà. Ibálòpò (sex) láàrin àwọn olólùfẹ̀àti ìpolówó ojàni iṣẹ̀ tí gbogbo àwọn àkanlò èdè nàà ní rán sí àwùjọ̀nìpa tí oní sùnlésùnlé àti wàmọ̀wàmọ̀, ipò tí a wà nígbà tí ibálòpò ní lẹ̀wọ̀ àti sítàì tí a fi ní bára lò pọ̀. Ètẹ̀ iṣẹ̀dà èdè láti ara Mètáfò nínú èyí tí a ti rí isodorúko, firósínròjẹ̀ àti firómòrísí ni a ló fún iṣẹ̀dà àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí ó jẹ̀ jáde nínú bẹ̀bà yíi.

Kókó ọ̀rọ̀: àkànlò èdètuntun, Yorùbá ìpolówó ojà, Ìgò oṭí lílẹ̀, àkólé, ètẹ̀ iṣẹ̀dà èdè

Ìfáàrà

Iyànjú láti jẹ̀ kí á mọ̀ pàtàkì àwọn isọ kan tí ó so mọ̀ èdè ní àyíká àti àwùjọ̀ wa sùgbón tí àwọn ènìyàn kò kòbi ara sí tàbí tí wọn gbàgbọ̀ pé, wọn jẹ̀ isọ tí ó ní rùn létí gégé bí èdè àwọn omọ isọta ni ó ẹ̀kúnfà bẹ̀bà yíi. Tí a bá wo àyíká àti àwùjọ̀ Yorùbá ọ̀de oní dáadàa, a ó rí pé, yàtòsí èdè olójoojúmọ̀ tí à ní ẹ̀ àmúlò rẹ̀ nínú ohun gbogbo tí omọ ènìyàn ní ẹ̀, àwọn ipèdè míràn tún wà tí ó jẹ̀ isọ fún àwọn eléré idárayá, ipèdè àwọn oníṣe ọ̀wọ̀, ipèdè aṣa àti àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a ló gégé bí èdè ìpolówó ojà ara ìgò oṭí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínú, èyí tí bẹ̀bà yíi dá lóri gan- an.

Lára ohun tí ó tún ẹ̀kúnfà bẹ̀bà yíi ni àrídájú pé àkànlò èdèYorùbá tuntun jẹ̀ irin-iṣẹ̀ lẹ̀wọ̀ àwọn tí ó ní ẹ̀ àmúlò rẹ̀ lònà tó jẹ̀ pé ó máa ní gbé wọn lẹ̀kàn láti ló ó fún idánilẹ̀kọ̀ àti ilanilójú nípa ohun ọ̀tun tàbí iṣẹ̀lẹ̀ tí ó ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ sí aṣa ilẹ̀ wa. Ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ìgbà ni àwọn tí ó ní ẹ̀ àmúlò èdè máa ní ní idojúkọ̀ tàbí ipènìjà èdè láti inú èdè wọn gan-an. Ní pàtàkì jùlọ̀, ó lẹ̀ jẹ̀ isòro láti ríeyọ̀ ọ̀rọ̀ tí wọn lè lóláti inú

© Ọ̀páhàtà: LASU Journal of African Studies, Vol. 8, March 2020

Àkàn�ò Èdè Yorùbá Tuntun Gege bí Èdè Ìpolówó Ojà araigò Otí Lílẹ̀ tí ó ní Àgbo Nínú: D. Àkànmú

èdè wọn fún isẹ̀lẹ̀ ọ̀tun èyí tí ó sàjèjì sí àṣààti èdè wọn. Tí èyí bá wáyé, ọ̀nà àbáyọ̀ wà nínú isàmúlò àkànlò èdè Yorùbá tuntunnípa síṣe àgbélẹ̀ro ọ̀rò tàbí gbígbé ìtumò tuntun gun orí àwọn ọ̀rò tí ó ti wà tẹ̀lẹ̀ nínú èdè (Babalola 1972; Awobuluyi 1992:26; Olatéjú 2005, 2008, 2012, 2016 àti Àkànmú 2014, 2015, 2016, 2018).

Bébà yíi kò sàitẹ̀pẹ̀lẹ̀ mọ̀ síṣe itúpàlẹ̀ àti àlàyẹ̀ kíkún nípa àwọn àṣàyàn àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a lò gégé bí ipèdè ìpolówó ojà ara igòotí lílẹ̀ tí ó tún ní àgbo nínú. Irú itúpàlẹ̀ báyiíni yóò ṣe àfihàn pàtàkì àti iwúlò àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun gégé bí isọ̀ tí a fi ní ṣe ìpolówó ojà ní ọ̀nà àrà ọ̀tò. Nítorí pé àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun jẹ̀ ipèdè tí ó ní pọ̀n-ọ̀n-na, tí ìtumò wọn pakasọ̀ diẹ̀nìpa fifi ojú ìtumò tí wọn ní, ní ẹyọ̀ ọ̀rò sí ẹyọ̀ ọ̀rò wò wọn. Ǫ́dì nìyítí ó ṣe ṣe pàtàkì láti ṣe àtúpàlẹ̀ wọn ní kíkún àti ní ilàna isowóloèdè kí á lè rí isẹ̀ gbòògì tí wọn ní jẹ̀ fún àwùjọ̀ (ìpolówó ojà) àti àrà (stylistic) tí à ní fi wọn dá nípa ti idárayá nígbà tí a bá lò wọn gégé bí àkólé ara igò ọ̀tí lílẹ̀ tí ó tún ní àgbo nínú. Àwọn àkànlò èdè Yorùbá yíi nígbilẹ̀ síi lójoojúmọ̀ lódò àwọn tí ó ní sọ̀ èdè Yorùbá lónà tó jẹ̀ pé a kò lè ṣe àwátí wọn nínú isowon, pàápàá jùlọ̀, àwọn tí ó ní ta ọ̀tí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínú àti àwọn oníbaàrà wọn. Ohun tí èyí ṣe rí bẹ̀ẹ̀ ni ètò `ayelujára` èyí tí ó sòkúnfà irònu àwọn onílé isẹ̀ ọ̀tí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínú tí a ṣe iwádìí wọn nínú bebà yíi jinlẹ̀ gan-an. Ju gbogbo rẹ̀ lọ, a ṣe itúpàlẹ̀ kíkún fún àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a lò gégé bí ipèdè ìpolówó ojàsí ara igò ọ̀tí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínú bebà yíi kí á lè rí iwúlò wọn gégé bí ẹyọ̀ ọ̀rò tí ó kún fún ọ̀pọ̀ àlàyẹ̀ tí ó sì tún wà fún idárayá àti ipanilẹ̀rín-ín.

Àkànlò Èdè Yorùbá Tuntun àti Ìpolówó Ojà

Àkànlò èdè Yorùbá tuntun gégé bí àkóórí bebà yíi jẹ̀ ọ̀nà àrà ọ̀tò mífiran tí à ní gbà lo èdè. Àkànlò èdè Yorùbá tuntun jẹ̀ isọ̀ tàbí ipèdè igbálódé tí a sèdá fún ilò àwọn isẹ̀lẹ̀ àwùjọ̀ tó jẹyọ̀ ní yàjọ̀yàjọ̀ sùgbọ̀n tí idojúko tàbí ipeníjà irú ọ̀rò tí a lè lò láti fi ṣe àgbékalẹ̀ wọn sòkúnfà isèdá wọn. Kíí ṣe pé nítorí ìtumò wọn tí ó pakasọ̀ díẹ̀ nikan ni a ṣe pé wọn ní àkànlò èdè Yorùbá tuntun bí kò ṣe ti iyàtò gíríkì tí ó wà láàrin wọn àti àkànlò èdè isẹ̀nibáyé tí a ti mò tẹ̀lẹ̀. Yàtò sí ti iyàtò gíríkì yíi, ìrísí àti ihun wọn tún fara pé àfiwé ẹ̀lẹ̀lẹ̀, àti pé, wọn tún fara jọ̀ àkànlò èdè tiwa-n-wa nípa ti ìrísí, ihun, àti ìtumò. A máa ní fi ẹnu sọ̀ àkànlò èdè Yorùbá tuntun bẹ̀ẹ̀ sì ni a lè kọ̀ wọn sílẹ̀; wọn máa ní jẹyọ̀ gégé bí ẹyọ̀ ọ̀rò tàbí àkójopọ̀ ọ̀rò. Gbogbonìse ni àkànlò èdè Yorùbá tuntun nítorí pé a lè lò wọn gégé bí ọ̀rò isẹ̀ àti ọ̀rò èyàn.

Àkànlò èdè Yorùbá tuntun jẹ̀ ipèdè tí ó wà káákiri àyíká wa àti pé àwọn ènìyàn tí ó wà ní àwùjọ̀ Yorùbá gan an ni ó ní sèdá wọn nípa síṣe àgbélẹ̀ro ọ̀rò tuntun àti gbígbé ìtumò tuntun gun orí àwọn ọ̀rò tí ó ti wà tẹ̀lẹ̀ nínú èdè Yorùbá. Àkànlò èdè Yorùbá tuntun jẹ̀ isọ̀ tuntun èyí tí ó sàjèjì, tí isèdá wọn tún gba àrò-jinlẹ̀ kíkì ní ìrísí àti ihun. Àkànlò èdè Yorùbá tuntun kíí ṣe ipèdè ofegè tí a kò mọ̀ isèdá àti orisun wọn. Wọn jẹ̀ isọ̀ tí kò sàjèjì sí àwọn tí ó ní lò wọn lónà tó jẹ̀ pé, wọn máa ní túraká nígbàkúùgbà tí wọn bá bá wọn padé níbikíbi. Àkànlò èdè

Yorùbá tuntun kí pòórà mọ̀ ẹ̀gbà lára léyìn tí wọn bá ti ẹ̀ kẹ̀rẹ̀kẹ̀rẹ̀ yí wọnú èdè olójoójómọ̀ tí gbogbo wa ní sọ̀ gégé bí àkànlò èdè. Bí àkànlo èdè tiwa-n-tiwa ẹ̀ jẹ̀ isọ̀ inú èdè olójoójómọ̀ tí ó tún máa ní farahàn nínú isọ̀ aláko- sílẹ̀, bẹ̀ẹ̀ náà ni àkànlò èdè Yorùbá tuntun rí lójú ọ̀gòòrò àwọn ọ̀dò àti àwọn ẹ̀gbàlagbà, miiran tí ó máa ní gbọ̀ wọn lórí rediò, tẹ̀lífisàn, fífimù ẹ̀gbélẹ̀wò àti nínú ọ̀kọ̀ èrò.

Ní ti ipolówó ojà, kò sí àwùre tàbí ẹ̀gúnmu owò tí ó tó ipolówó ojà. Ó jẹ̀, ọ̀nà tí ẹ̀ni tí ó ní ta ojà ní gbà láti polówó, polongo tàbí ẹ̀ ẹ̀pónlẹ̀ ohun tí ó ní tà lónà tí yóò fi fa àwọn oníbaára rẹ̀ mọ̀ra (Ọ̀láyoku, 2018; Àkànmu, 2013). Ipólówó ojà lẹ̀ jẹ̀ nípa lílo ọ̀rò ẹ̀nu gégé bí àwọn tí ó ní kiri ojà káakiri tí wọn sì ní lo ọ̀rò ẹ̀nu láti polówó ojà. Ó tún lẹ̀ jẹ̀ nípa pípàtẹ̀ ojà síwájú ọ̀de níbi tí èrò àlò àti àbò yóò ti fojú gán-án-ní ojà tí wọn yóò sì bò ó wìtìwìtì láìjé pé ọ̀lọ̀jà ya ẹ̀nu rẹ̀ láti polongo ojà rẹ̀. Bákan náà ni ipólówó ojà lẹ̀ jẹ̀ nípa lílo àkọ̀lẹ̀ sí ara ojà tí à ní tà ẹ̀yí tí ó lẹ̀ mú àwọn oníbaára lójú àti lókàn láti bo irú ojà bẹ̀ẹ̀ wìtìwìtì. Irú ipólówó ojà alákòlẹ̀ yíi gan-an ni bébà yíi dá lé lórí nítorí pé àkànlò èdè Yorùbá tuntun ni a lò gégé bí àkọ̀lẹ̀ ara ẹ̀gò ọ̀tí lílẹ̀ alágbò nínú ẹ̀yí tí ẹ̀yọ̀ ọ̀rò kọ̀ọ̀kan tí a lò kún fún ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ itumọ̀ àti àlàyé kíkún.

Ìṣẹ̀ Àtẹ̀yìnwá Lórí Àkànlò Èdè Yorùbá Tuntun

Ní pàtò, yàtò sí Ọ̀látẹ̀jú (2005) àti Àkànmu (2014), (2015), (2017) àti (2018) tí wọn ṣiṣẹ̀ lórí àkànlò èdè Yorùbá tuntun, akitiyan tàbí iyájú lórí àkànlò èdè àbáláyé gan-an kò fi bẹ̀ẹ̀ gbé pẹ̀lẹ́lì rára. Ẹ̀dì ni pé àtẹ̀jade àkọ̀jọ̀pọ̀ àkànlò èdè tiwa-n-tiwa ni ó pò lo jàrà nínú ẹ̀yí wọn kí ẹ̀ wọn gbọ̀n wọn yẹ̀bẹ̀yẹ̀bẹ̀ nípa àlàyé ṣiṣe, itumọ̀ àti itupalẹ̀ wọn. Síbẹ̀síbẹ̀ àwọn onímọ̀ bíi Babalọ̀lá (1972), Bámgbóṣẹ̀ (1972), Awóbùlúyì (1992) àti Ọ̀lábòdẹ̀ (1992) ẹ̀ ẹ̀pẹ̀júwe àkànlò èdè Yorùbá gégé bí àwọn isọ̀ tí a kò lẹ̀ rí itumọ̀ wọn tàbí tí itumọ̀ wọn kò lẹ̀ tètẹ̀ yé ẹ̀niyàn tí a bá gùn lẹ̀ ẹ̀gbékalẹ̀ wọn ní ẹ̀yọ̀ ọ̀rò sí ẹ̀yọ̀ ọ̀rò. Wọn tẹ̀ síwájú láti ṣàlàyé kíkún lórí ètẹ̀ ẹ̀sàgbélẹ̀rọ̀ ẹ̀yọ̀ ọ̀rò fún ohun ọ̀tun tàbí ẹ̀sẹ̀lẹ̀ tí ó ẹ̀jẹ̀jẹ̀ sí àwujọ̀ wa. Àlàyé wọn lórí ṣiṣe ẹ̀gbélẹ̀rọ̀ ẹ̀yọ̀ ọ̀rò gégé bí ètẹ̀ ẹ̀sẹ̀dá ọ̀rò wà ní ibámu pẹ̀lú ètẹ̀ èdè tí a lò fún ẹ̀sẹ̀dá ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àkànlò èdè Yorùbá tuntun nínú bébà yíi.

Bía Ẹ̀ Gba Dẹ̀tá

A rí àwọn dẹ̀tá tí a lò fún itupalẹ̀ nínú bébà yíi gbà ní oríṣìí àwọn ilẹ̀ ọ̀tí àti ibi faájidié ní ipínlẹ̀ Èkó àti ipínlẹ̀ Ọ̀gùn gégé bí ipínlẹ̀ tí a ti ní ẹ̀ ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn ọ̀tí lílẹ̀ tí o ni agbo ninu yíi. Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn ọ̀tí lílẹ̀ tí ó ní agbo nínú yíi ní ó ní àkànlò èdè Yorùbá tuntun lára gégé bí àkọ̀lẹ̀ tí ó ní polówó wọn. Lára àwọn àkọ̀lẹ̀ yíi ni a ti rí Ọ̀ṣomọ̀, Ọ̀gidigà, Kòbókò, Kerewà, Pakurumo, Ọ̀rjìn. Yàtò sí pé a rí wọn gégé bí ipèdè ipólówó ojà, wọn tún tẹ̀pele mọ̀ ọ̀rò ibálòpọ̀ ẹ̀yí tí ó ní ẹ̀ ẹ̀fihàn *sítáì ibálòpọ̀*, ipò àti àyè tí ọ̀kúnrin àti obìnrin wà nígbà tí ibálòpọ̀n wá yé, ṣiṣe àlàyé kíkún tàbí ẹ̀pẹ̀júwe bí ọ̀rò ibálòpọ̀ ẹ̀ múnì lókàn sí àti síso ọ̀ro ibalopo ni ona sà̀n-án ní ọ̀-gangan ibi tí a ti lò wọn.

Èdè Olójojúmọ̀ àti Èdè Ewì

Gégé bí a ẹ̀ se sọ ní ìbèrèrè pèpè, tíòrì ìsọ olójojúmọ̀ tí Mukarovsky ẹ̀ agbáterù rẹ̀ ní ọ̀dún 1970 ni a ló láti tú ìṣu ìṣẹ̀ yìí dé ìsàlẹ̀ ìkòkò. A yan tíòrìyìí láàyò fún ìtúpàlẹ̀ nítorí pé ó pegedé láti sàlàyé kíkún lórí iyàtò pàtàkì tí ó wà láàrin èdè olójojúmọ̀ àti èdè ewì. Tíòrì yìí tún lè ẹ̀ àlàyé kíkún àti àpèjúwe bí àkànḽò èdè Yorùbá tuntun ẹ̀ yapa sí ìsọ olójojúmọ̀ àti bí wọn ẹ̀ jẹ̀ ìṣẹ̀dá alálatinúdá. Gégé bí Mukarovsky (1970) se sọ, èdè olójojúmọ̀ jẹ̀ ìsọ tí gbogbo ènìyàn n sọ lójojúmọ̀ àti pé, ì-gbóra-ẹ̀ni-yé láàrin ẹ̀ni tí ó n sòrò àti ẹ̀ni tí á n bá sòrò ni ó jẹ̀ é lógún (Crystal 1997:68). Èdè olójojúmọ̀ jẹ̀ ìsọ tí kò gba gbẹ̀fẹ̀ bẹ̀ẹ̀ sìnì a kò lè dára tàbí kí á ẹ̀ se ìṣẹ̀ onà sí ara rẹ̀. Àgbékalẹ̀ èdè olójojúmọ̀ kò gba kí á ẹ̀ se ronú jinlẹ̀ kí á tó sọ ọ̀ tàbí gbọ̀ ọ; ọ̀ ló tààrà, kò sì ní pón-ón-na nínú. Ó jẹ̀ èdè tí a fi n kọ̀ ọmọ̀ ní èkọ̀ nílẹ̀ èkọ̀, lórí rẹ́díò, níbí ìṣẹ̀, ìwáásù ìta gbangba àti ní gbàgede ìpolongo ìbò fún àwọn olóṣèlú. Ì-gbóra-ẹ̀ni-yé gan- an ni èdè olójojúmọ̀ wàfún nígbàkùù-gbà tí a bá lo àwọn ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀ tàbí àkọjọpọ̀ ọ̀rọ̀ tí ó lè mú kí ì-gbóra-ẹ̀ni-yé wáyé. Ó ẹ̀ se pàtàkì láti sọ pé kí ì-gbóra-ẹ̀ni-yé tó jinlẹ̀ tó lè wáyé nímú ìsọ olójojúmọ̀, èdè gbòdò wà ní ìbámu pèlú òfin tàbí àwọn àlákàlẹ̀ èdè. Lára kókó tó ẹ̀ se pàtàkì fún ìsọ olójojúmọ̀ni ÀDÁMỌ̀, ìyẹn ni pé “bí èdè ojojúmọ̀ ẹ̀ se wà ní tààrà láti ipilẹ̀sẹ̀. Bí àpẹ̀rẹ̀:

1. Àgbàlagbà Òṣèlú ni Babátundé Rájí Fásọlá

Tí a bá ẹ̀ se àyèwò fínifíní lórí gbólóhùn (1) tí ó wà lókè yìí dáadàa a ó ri dájú pé, kò sí apákan nínú gbólóhùn nàá tí ó nílò kí á ẹ̀ se àlàyé kíkún kí ìtumò rẹ̀ tó yé wa. Èyí kò rí bẹ̀ẹ̀ rára fún Èdè Ewì (Literary Language); a pè é ní “èdè ewì” nítorí ìhun àti ìṣẹ̀dá tirẹ̀ yàtò gédégbé sí ìsọ olójojúmọ̀ (Standard Language). Ó jẹ̀ èyàìsọ tí ó ni ìṣẹ̀ onà nínú àti pe, ìṣẹ̀ onà yìí gan-an ni ó mú un yapa sí ìsọ olójojúmọ̀ tí a bá fi ojú ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀, gbólóhùn àti èyà gírámà m̀ìràn wò wọn (Ọlátéjú, 1998). Sùgbọ̀n bí èdè ewì ẹ̀ se jẹ̀ ìsọ tí ó ní ìṣẹ̀ onà nínú, tí ó sì yapa sí ìsọ olójojúmọ̀ tó, kò sàinì ìbaṣepòpèlú èdè olójojúmọ̀ nítorí pé lára èdè ojojúmọ̀ ni ìṣẹ̀ onà ti jáde. Láísì ìsọ tàbí èdè olójojúmọ̀, kò lè sí ohun tí a fẹ̀ ẹ̀ se ìṣẹ̀ onà sí lára. Òfin èdè tàbí ìsọ ojojúmọ̀ni à n rú tí èdè ewì fi n jáde. Lára kókó tàbí àlákàlẹ̀ èdè ewìni ÌSÒRÒDÌṢẸ̀Ọ̀NÀ nínú èyí tí a ti rí àpẹ̀rẹ̀ ìsàlẹ̀ yìí.

2. Àgbálámọ̀ Òṣèlú ni Babátundé Fásọlá

Àpẹ̀rẹ̀ (2) Òkè yìí ti yapa sí àpẹ̀rẹ̀ (1) àkókó nítorí pé, a ti diídí ẹ̀ se ìṣẹ̀ onà sí i lára èyí tí ó jẹ̀ kí ó ní ìtumò m̀ìràn tí ó jinlẹ̀ ju ti àkókó ọ̀ fún ète ìṣowóloede. Nígbà tí “àgbàlagbà” inú àpẹ̀rẹ̀ (1) jẹ̀ ọ̀rọ̀ tí a ti mò tẹ̀lẹ̀ tí ó sì lo tààrà ní ìbámu pèlú òfin èdè tàbí ìsọ Olójojúmọ̀ àti ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀ tí ó tùmò sí “ẹ̀ni tí ó dàgbà” nípa ti ojọ̀ orí, kò sí ohun tí ó n jẹ̀ “àgbálámọ̀” nínú ìsọ ojojúmọ̀. “Àgbàlagbà jẹ̀ ìsọ tàbí èdè Olójojúmọ̀ tí a ẹ̀ se ìṣẹ̀ onà sílára sùgbọ̀n tí ó yíra padà di “Àgbálámọ̀” tí í ẹ̀ se èdè ewì. “Àgbálámọ̀” jẹ̀ ipèdè ọ̀tun tí ó ẹ̀ se jẹ̀ sí ìsọ olójojúmọ̀. A máa n sẹ̀dá irú àkànḽò èdè Yorùbá tuntun bá yìí fún ìbánisòrò àti ìdàrayá. Nígbà tí “àgbàlagbà”

túmò sí'eni tí ó dàgbà tàbí àgbàlagbà nípa tí ojó orí, "àgbàlámò" tímò síeni tó mọ tífún-tẹ̀dòìṣẹ̀lú tàbí tí ó ní ìrírí tí ó péya nínú ọ̀rọ̀ ìṣẹ̀lú yálá ó jẹ́ ọ̀mọ̀dé ní tàbí àgbàlagbà.

Ní àyíká àti àwùjowa ọ̀de oní, irú àpẹ̀rẹ̀ àkànlò èdè Yorùbá tuntun bá yí ti di ìlú-mò-mí-ká tó bèẹ̀ gẹ́gẹ́, tí ó fi wọ inú ìṣo olójojúmọ̀ tí àwon ọ̀mọ̀ Yorùbá ní so. Kò yẹ kí èyí yà wá lẹnu nitorí péMokarovsky fúnra rẹ̀gbàgbọ̀ pé ÌSỌ̀RỌ̀DÌṢẸ̀Ọ̀NÀ jẹ́ ohun tí ó wọ̀pọ̀ nínú ìṣo olójojúmọ̀, pàápàá jùlọ̀ nínú ìṣẹ̀ ìròyìn àti àròkọ̀ lólọkan-ò-jọkan. Èyí gan-an ni ó ṣokunfà ìdí tí àkànlò èdè Yorùbá tuntun ẹ̀ gba gbogbo ìlú kan lórí, rẹ̀díò, amóhùn máwòrán, Ìwé kíkà, fífimù àgbéléwò àti àkọ̀lẹ̀ ara ìgò ọ̀tí lílé tí ó ní àgbò nínú èyí tí ó tún wà fún ìpolówó ojà.

Ete/Ogbon Èdè Fún Iṣedá Àkànlò Èdè Yorùbá Tuntun

Ìṣẹ̀dá ọ̀rọ̀ jẹ́ ohun tí a lè pè ní káriáyé, tí kò yọ̀ èdèkankan sílẹ̀ èyí tí ó dá lórí bátàni tí èdè kan ní lò láti fi ṣẹ̀dá ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀ (Yule 2010; Bámgbósé 1975). Dìẹ̀ lára àwon ète tí a fi ṣẹ̀dáàwon àkànlò èdè Yorùbá tuntun ni a ṣàlàyé nísàlẹ̀ yíi:

i. Ìṣodorúko

Ìṣodorúko jẹ́ èròjà pàtàkì tí à ní lò láti ṣẹ̀dá ọ̀rọ̀ tuntun nínú gbogbo èdè àgbáyé. Wọn jẹ́ ipilẹ̀ṣẹ̀ àpòlà orúkọ̀ èyí tí a fà yọ̀ láti ara gbólóhùn tàbí ìgbésẹ̀ fún ìṣẹ̀dá ọ̀rọ̀ orúkọ̀ láti ara àwon ẹ̀yà ọ̀rọ̀ mìíràn (Yule 2010; Ruvet, 1973). Ó ẹ̀ ṣe pàtàkì láti jẹ́ kí á mọ̀ pé itúpalẹ̀ tí a ẹ̀ nínú àtẹ̀ ìsàlẹ̀ yíi àti nínú bébà yíi ní àkòtun kíi ẹ̀ fún àkànlò èdètiwa-n-tiwa bí kò ẹ̀ ti "àkànlò èdè Yorùbá tuntun" tí bébà yíi dá lé lórí:

Àkànlò èdè tuntun	Ìṣẹ̀dá wọn	Ìtumọ̀ léréfèé	Ìtumọ̀ àkànlò
Ọ̀lọ̀ṣẹ̀kọ̀ṣẹ̀	Oní + ọ̀ṣẹ̀ + kí+ọ̀ṣẹ̀	Èni tí ó ní ọ̀ṣẹ̀ tí kò dára	Olóríburúkú
Aláṣàkàṣà	Oní + àṣà + kí+àṣà	Èni tó ní àṣà tí kò dára	Oníṣókúso
Elébòlò	Oní + ebòlò	Èni tí ó ní ta ẹ̀fọ̀ ebòlò	Aṣẹ̀wó/olówò nàbì

ii. Sísó Oṛọ̀ Pọ̀

Èyí ni àwon onímọ̀ bíi Yule (2010), Owólabí (1976), Rowland (1969) ati Ògún-bòwálé (1967) pè ní ète ìṣẹ̀dá ọ̀rọ̀ tuntun níbi tí a ti ẹ̀ àkànpọ̀ ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀ mèjì tàbí jù bèẹ̀ lọ̀ tí wọn lè dádúró fúnra wọn kí wọn sì fún wa ní ìtumọ̀ tí ó yàtò gédég-bé sí ìtumọ̀ tí wọn níní ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀ kọ̀ọ̀kan. Àwon àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a rí lábẹ̀ ìṣẹ̀rì yíi máa ní ní ihun ọ̀rọ̀ṣe àti ọ̀rọ̀ orúkọ̀ - (V + N) tàbí (N₁ + N₂). Bí àpẹ̀rẹ̀:

Àkànlò èdè tuntun	Ìṣẹ̀dá wọn (V + N)	Ìtumọ̀ léréfèé	Ìtumọ̀ àkànlò
Gbémú	Gbé + Imú	Gbé imú sókè	Yarí/wíjọ̀
Yabébà	Ya + bébà	Fa bébà ya	Náwó bíi ẹ̀lẹ̀dà
Gbéégún	Gbé + eégún	Wà nínú ẹ̀kú	Jí ìwé wò nínú ìdánwò

$N_1 + N_2$

Àkànlò èdè tuntun	Ìṣẹ̀dá wọn (V + N)	Ìtumò léréfẹ́é	Ìtumò àkànlò
Oúnje Ọmọ	Oúnje + ọmọ	Oúnje fún ọmọ ìkókó	Ọyàn rílá
Oṣòdì Òkè	Oṣòdì + Òkè	Ibùdókò Oṣòdì tí ó wà ní òkè	Ọyàn rílá
Àtíkè Ọlà	Àtíkè + Ọlà	Àtíkè tí ó ní sọ èyàn di olówó	Òdògùn olóró tí ó lòdì sí òfin bíi cocaine/àti heroine.

iii. Ọrọ̀ Àyálò

Ọrọ̀ àyálò gégé bí Yule (2007) ṣe wí, jẹ́ mí mú ọ̀rọ̀ láti inú èdè kan wọ inú èdè kejì nínú èyí tí èdè kejíyòd sọ ọ́ di tirẹ̀ ní ìbámu pẹ̀lú òfin tàbí òtẹ̀ tí ó wà fún yiyá ọ̀rọ̀ lò nínú èdè náà. Amáa n yá èdè lò láti inú èdèkejì tí wọn ní ìbáṣepọ̀ láàrin ara wọn nípa ti òwò ṣíṣe, èsìn tàbí ìjẹgààba lórí ẹnì/ìlanilójú. Ní ti èdè Yorùba, a yá ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọ̀rọ̀ láti ọ̀dọ̀ àwọn Gẹ̀ẹ̀sì nítorí pé àwọn ni ó kọkọ̀ jẹ́ gààba lé wa lórí tí wọn sì tún là wá lójú. A sọ àwọn ọ̀rọ̀ tí a yá di tiwa ní ìbámu pẹ̀lú òfin irò èdè Yorùbá. Irú àwọn ọ̀rọ̀ bá yíí gbé ìtumò àkànlò èdè sórí gégé bí ó ṣe hàn nínú àpẹ̀rẹ̀ ìsàlẹ̀ yíí tí ó ní ìhun V + V, V + N ati V + P.

Àkànlò èdè tuntun	Ìṣẹ̀dá wọn	Ìtumò léréfẹ́é	Ìtumò àkànlò
Kébù lọ (cable go)	Kébù + lọv+v	Lọ pẹ̀lú kébù	Máa lọ pẹ̀lú eré(wáyà tó wà nínú tótù mọtò ni kébù ohun ni a máa ní tẹ̀mọ̀lẹ̀ fún eré sísá.
So bàtà (sew shoe)	So + bàtà (v + N)	so bàtà pọ	Rán bàtà tí ó tú tàbí ya
Ṣádò wọn (shadow them)	Ṣádò + wọn (V +P)	Àṣẹ̀ láti ọ̀dọ̀ awakò sí ọmọ ìjẹkà rẹ	Wá èrò sínú ọkọ̀ tàbí pèrò sọkọ

iv. Ìṣẹ̀dá Ọrọ̀ Onífirósínròóje

Àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí ó wà ní ọ̀wọ̀ yíí jọ firósínròóje nítorí lára ìṣẹ̀dá ọ̀rọ̀ onífirósínròóje ni wọn ti jáde. Irú àwọn ìsọ bá yíi ni Ọlátéjù (1989: 132) pè ní ọ̀rọ̀ tàbí ìsọ tí irò wọn gbé ìtumò wọn jáde. Firósínròóje tàbí firòmòrísí ni wọn tí a bá gùn lé àjọṣepọ̀ tó wà láàrin irò wọn àti ìtumò tí wọn ní gbé jáde àti pé, wọn sába máa ní jẹ́ àkànlò èdè èlẹ́yọ ọ̀rọ̀ kan. Bí àpẹ̀rẹ̀:

Àkànlò èdè tuntun	Ìṣẹ́dà wọn	Ìtumò léréḞéé	Ìtumò àkànlò
Yàúyàúú	Fírósínròóje	Àjọ tàbí òkan lára ilé iṣẹ́ tó wà nínú èrò ayélujára	Àwọn tí ó n fí èrò ayélujára jalè
Àgbàlàgbì	Fírósínròóje	Òrò tí a ṣẹ́dà láti ara àgbàlagbà fún èḞe ṣiṣe	Èni tí ó ní imò àti òye tí ó jinlè nípa ohun kan yálà ọmòdé ni tàbí àgbàlagbà
Pálasà	Fírómòrísí	Ohun tí ó fúyè lówọ́ tàbí tí ó rí pèrèṣe bíi èrò alámmùúkà tí a ṣe ní ilẹ̀ China	Ohun tí kò pójú òṣunwọn tàbí tí kò dára

Ìtúpalè Àkànlò Èdè Yorùbá Tuntun Gégé́ Bí Èdè̀ipolówójà ara Ìgò ọ́tí líle tí ó ní Àgbò Nínú

Gégé́ bí àlàyé tí a ṣe sáyìn, ìgò ọ́tí líle tí ó tún ní àgbò nínú mēfà ni a ṣe àṣàyàn wọn fún ìtúpalè nínú bebà yíi nítorí pé àkolé ara àwọn ìgò náà jẹ́ àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a lò fún ìpolówó ojà. Lára wọn ni: *Ọ̀ṣọmọ*, *Kerewà*, *Pakurumọ*, *Orí-jín*, *Ọ̀gidigà* àti *Kòbòkò*; gbogbo àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun yíi ni a tú palé nínú bebà yíi nípa ṣiṣe àmúlò ilàna ìṣowólòèdè:

Ọ̀ṣọmọ

Ọ̀ṣọmọ́ jẹ́ àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a lò gégé́ bíàkolé ara ìgò ọ́tí líle tí ó tún ní àgbò nínú èyí tí ilé iṣẹ́ Yem-Kem International gbe jade tí wọn sì tún jẹ́ Olùtajà rẹ̀. “Ọ̀ṣọmọ́” jẹ́ ìpedè ìgbàlódé tí ìtumò léréḞéé rẹ̀ jẹ́ ẹ̀ni tí ó n ṣe ọmọ” tàbí ẹ̀ni tí ó n ṣẹ́dà ọmọ.” Eyo òrò tí a pè ní “Ọ̀ṣọmọ́” yíi ti ṣàlàyéara rẹ̀ àti iṣẹ́ tí ó n ṣe gégé́ bí ìpedè ìpolówó ojà tí a bá fi ojú ìtumò àkànlò èdètó jinlè wò ó. Ìtumò àkànlò tí Ọ̀ṣọmọ́ ní gan-an ni “Ọ̀falẹ̀” èyí tí ó já sí pé “kí ọ̀kúnrin tí ó bá mu ọ́tí yíi lè bá iyàwó tàbí olólufẹ́ rẹ̀ sùn kàràkàrà ni ìpedè ìpolówó ojà yíi n tẹ̀pẹ̀lẹ̀mọ́” ní ọ̀gangan ibi tí a ti lò ó, tí eré bá di eré oní- sùnkésùnké. Kò sí ilé ìtura tàbí ilé ọ́tí tí èniyàn lè dé nígboro Èkó, Abẹ̀dókúta, Ìbàdàn àti Nàìjíríàlápapọ́ tí a kò ní bá Ọ̀ṣọmọ́ pàdé. Abájọ́ tí ó fi jẹ́ pé kí ṣe ẹnu àwọn ọ̀dọ́ nìkan ni a ti lè gbọ́ ìpedè yíi, ọ̀gòṣòṣò àwọn èniyàn àwùjọ́ ni ó n ṣe àmúlò ìpedè yíi fún “Ọ̀falẹ̀,” Aṣẹ̀wọ́ ọ̀kúnrin, ẹ̀ni tí ó fẹ́ràn ìbàlòpò púpò, Ọ̀dọ́kọ̀tàbí ohun tí ó n jẹ́ kí nìkan ọmọ̀kúnrin jí pépé. “Ọmọ́” nínú “Ọ̀ṣọmọ́” kí ṣe ọmọ́ ọwọ́ ní ó n tọ́ka sí bíkòṣe “Ọ̀bìnrin tí ó rẹ̀wà gan-an.” Yàtò sí pé ìpedè yíi jẹ́ eyo òròkan tí ó n ṣàlàyé àti àpẹ̀júwe ara rẹ̀, ó tún n pa èniyàn lẹ̀rìn-ín, ó sì n dání lárayá, ìdí niyí tí inú àwọn tí ó n ṣà múlò ìsọ́ yíi fí máa n dùn, tí wọn sì máa n túràkà nígbàkúùgbà tí wọn bá ṣe àmúlò rẹ̀. Tí a

Àkànlò Èdè Yorùbá Tuntun Gege bí Èdè Ìpolówó Ojà araìgò Otí Lílẹ̀ tí ó ní Àgbo Nínú: D. Àkànmú

bá sì gùn lé tíòrì ìsọ olójojumọ tí a ẹ̀ ẹ̀ àmúlò rẹ̀, a ó ri pé'Ọ̀ṣọmọ" kò lẹ̀ ní ìtumò gíríkí sí wa nítorí pé kò sí èdà aláàyè kan tí ó lẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ ọmọ yàtò sí Ọlórùn. Fún ìdí èyí, ìṣẹ̀dà ọ̀rọ̀ tuntun fún lílò ní yàjójáyo èyí tí ìṣẹ̀lẹ̀ àwujò ọ̀de ọ̀nì mú wá, tí ó ẹ̀ kẹ̀rẹ̀kẹ̀rẹ̀ yí wọ̀nú ìsọ ojoojumọ̀ ni Ọ̀ṣọmọ̀ àti pé ìdí nìyí tí "ọmọ" nínú "Ọ̀ṣọmọ̀" kò ẹ̀ dúró fún ọmọ ọwọ̀ tàbí ìkókó, bí kò ẹ̀ arẹ̀wà obìnrin. Àpẹ̀já ọ̀rọ̀ yíí gan-an ni'Ọ̀ṣọmọ̀gbómọ̀gbìn" èyí tí ète ìṣẹ̀dà rẹ̀ jẹ̀ Ìṣodorúkọ̀ (Ọ̀+ẹ̀+ọmọ̀+gbé+ọmọ̀+g-bìn). Ọ̀rọ̀ ìṣe "ẹ̀," "gbé," àti'gbìn" nínú ìsọ yíí gan-an ni ó fí ìtumò èni tí ó ní falẹ̀ pẹ̀lú oríṣííríṣíí obìnrin tí ó sí n gbé wọ̀n jù sílẹ̀. Àkànlò èdè tuntun yíí tí a lò gégé bí ìpèdè ìpolówóni ọ̀jẹ̀ kí á mọ̀ pé ọ̀tí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínú yíí ni ó ní ẹ̀ sẹ̀rànwọ̀ fún gbogbo Ọ̀ṣọmọ̀ tí ó ní falẹ̀ kiri.

Kerewà

Kerewàjẹ̀ àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a lò gégé bí àkọ̀lẹ̀ tí a fí polówó ọ̀tí lílẹ̀ tí ó tún ní àgbo nínú láti ọwọ̀ Timberland Nig. Ltd., ní Ìpínlẹ̀ Ọ̀gùn. Ìṣẹ̀dà'Kerewà" jáde láti ara "firómòrísí" àti àpẹ̀júwe ìrò ọkọ̀ pẹ̀lú ìṣesí àgbẹ̀ tíó ní kúrú mọ̀lẹ̀tàbí ga sókèni ìbámu pẹ̀lúipò tí ọ̀kùnrin máa ní wà lórí obìnrin nínú eré ìbálòpò. Ìtumòìrísíà-ti ìṣesí àgbẹ̀ tí ó ní kúrú mọ̀lẹ̀ tàbí ga sókè, àti ìrò ọkọ̀ rẹ̀ ni a gbé gun (semantic transfer)orí àkànlò èdè tí a pè ní "Kerewà" gégé bíàkọ̀lẹ̀ ara ìgò ọ̀tí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínú, èyí tí ó tún lẹ̀ jẹ̀ kí nńkan ọmọ ọkùnrin àwọ̀n tí ó ní mu ú jí pépé, tí yóòsì máa mú wọ̀n kúrú mọ̀lẹ̀ àti ga sókè lórí obìnrin nínúeré ìbálòpò.Kíkúrú àti gígásókè jẹ̀ọkan lára sítàì ìbálòpò. Abájo tí diẹ̀ lára àwọ̀n ọ̀ntàjà àti oníbààrà "kerewà" tí a fí ọ̀rọ̀ wá lẹ̀nu wòfí jẹ̀ kí á mọ̀ pé irú ìṣẹ̀dà àkànlò èdè tuntun bíi ti "kerewà" jẹ̀ ìṣẹ̀dà èdè tí ó ní jẹ̀ kí ojà tà wìtiwìti lónà tí oníbààrà yóò fí fẹ̀ mọ̀ ìdí tí a fí pe irú àkànlò èdè tuntun bèè ní orúkọ̀ apanilerin-in yíí. Àrídájú pé kerewà ní jẹ́rìí ara rẹ̀ gégé bí ìpèdè ìpolówó ojà ọ̀tí tí ó ní mú kí nńkan ọmọkùnrin jí pépénínúeré oní- sùnkèsùnkẹ̀ ni ó ní sọ àwọ̀n ọ̀tí yíí di kòsẹ́màrà fún àwọ̀n tí ó ní mu wọ̀n. A lẹ̀ sọ pé kerewà ti wá nínú èdè tẹ̀lẹ̀ gégé bí àpẹ̀rẹ̀ ìrísíàti ìrò tíó ní jádenígbà tí àgbẹ̀kan bá ní fí ọkọ̀ rẹ̀ roko tàbí kọ̀ ebè ní ọ̀nà kan, àti bí èni-kan tí ó gun ẹ̀ṣin ẹ̀ ní fí ẹ̀ṣin rẹ̀ wa ọ̀kè lóníkewà ní ọ̀nà kejì, sùgbọ̀n ìtumò oníkíkúrúmọ̀lẹ̀ àti gígásókè tí a gbé gùn-ún ni ó jẹ̀ kí ó yapa sí ìsọ olójojumọ̀. Ìtumò tuntun tí ó gun orí ìsọ yíí gan-an ni ìṣẹ̀ ọ̀nà tí a ẹ̀ síi lára. Kerewà jẹ̀ ìsọ tí ókókó jáde láti inú àwo orin olórin tàkasúfée kan tí orúkọ̀ rẹ̀ ní jẹ̀ Zulu-zu tí ó wá láti apa Ọ̀kè Oya ní nńkan bí odun mẹ̀rìnlá sẹ̀yìn. Láti ìgbà yẹ̀n ni gbogbo ayé ti ní lò ó fún ìbálòpò láàrin ọ̀kùnrin àti obìnrin gégé bí ó se hàn nínú àyọ̀lò fífimù àgbéléwò tí àkọ̀lẹ̀ rẹ̀ ní jẹ̀ Kerewà èyí tí'Ọ̀kín Partners' gbé jáde ní nńkan bí ọ̀dún mèsàn-án sẹ̀yìn báyí:

Fẹ̀yísarà:Alágbèrẹ̀ ọ̀kùnrin, ìsokúsowo lè ní sọ lẹ̀nu? Ojú wírdò ni mo ti ní wo bí o ẹ̀ ní po ọmọ ọ̀dọ̀ mọ̀lẹ̀ tí ó bèrẹ̀ sí ní kerewà rẹ̀ bí èni pé o kò rí obìnrin rí.Ìwo oníranù ọ̀kùnrin yíí.

Pakurumo

Pakurumo náà jẹ̀ ìsọ tí ọ̀tí wá nínú èdè Yorùbá tẹ̀lẹ̀ èyí tí ó tùmọ̀ sí pé'kí ènìyàn halẹ̀ mọ̀ nńkan" tàbí "kí ènìyàn tàbí ẹ̀ranko múra kíkankíkan sí nńkan tí ó dáwọ̀

lé bí ìgbà tí ajá bá pakurumọ ehoro tàbí òyà tí ó n lé.” Nínúbébà yìí, a lo “paku-
rumọ” gégé bí àkólé ara ìgò ọtí lílé tí ó ní àgbọ nínú, tí a ẹ se ní Ìpínlẹ̀ Ògùn. Gégé
bí ìpèdè ìpolówó ọjà, ọ̀rò ìbálòpò láàrin ọ̀kúnrin àti obìnrin ni òye tíó n gbé jade.
Àwọn ọ̀kúnrin àti obìnrin tí ó n mu ọtí yìí gbàgbọ̀ pé, ó máa n jẹ́ kí obìnrin gbé
ọwọ̀ ìjà eré ìfẹ́ lálakóláko ní kété tí ọ̀kúnrin bá fowọ̀ kan ibi ẹ̀lẹ́ ara wọn, èyí gan-
an ni ó máa n ẹ̀sokúnfà kí ọ̀kúnrin tí ọ̀n nàà ti gbé’pakurumọ” lura láti paku-
rumọ̀ tàbí lẹ̀pò kárakára mọ́ irú obìnrin tí ó ti wà ní ẹ̀rẹ̀ báyíí. Ìtumọ̀kí ọ̀kúnrin
kọ̀lu obìnrin tàbígbá a sí i fún obìnrin kárakára nínú eré onísunkésunké gan-an
ni àkànlò èdè tuntun “pakurumọ” n gbé jáde. A tún lè rí “pakurumọ” gégé bí
sítàì ìbálòpò nínú eré ìfẹ́. “Pakurumọ” ti kúrò ní ìpèdè ìpolówó ọjà ara ìgò ọtí
lílé tí ó ní àgbọ nínú nìkan, ó ti di ohun tí àwọn olórin tàka-súfẹ́e ìgbàlódé, oní
fímù ògbéléwò àti àwọn tí ó n ẹ̀tò lórí rẹ̀díò àti tẹ̀lífisàn n ló gégé bí àkólé tàbí
àkórí ohun tí wọn n ẹ̀; kòdà àwọn olórin ẹ̀mí bíi Ayéfẹ́lé nàà ti ẹ̀ àmúlò ìpèdè
yìí dáadáa nínú orin wọn fún ijó jíjọ nínú èyí tí ọ̀kúnrin àti obìnrin tí ó n jósí ilù
won yòd ti máa lẹ̀dí pọ̀ mọ́ ara wọn (pakurumọ̀ kó o jo dáadáa). Nígbà tí èyí bá
wáyé, àwọn olólùfẹ́ wọn máa n túraká gan-an nítorí pé ìpèdè tí ó n dání láráyá
ni. Ìṣẹ̀dá pakurumọ̀ wá láti inú gbólóhùn Yorùbá -’pa kuru mọ on” èyí tí ó ní itu-
mọ̀kí ènìyàn tàbí ẹ̀ranko halẹ̀ mọ́ ǹnkan tàbí kí ó múra sí ǹnkan tí ó n ẹ̀.

Ògidigà

Ògidigà jẹ́ àkànlò èdè Yorùbá tuntun mìíràn tí a ló gégé bí ìpèdè ìpolówó ọjà ara
ìgò ọtí lílé tí ó ní àgbọ nínú, èyí tí Ilé-ìṣẹ́ Yèádé Nigeria Limited, tí ó wà ní Ìpín-
lẹ̀ Ògùn n gbé jáde. Ìṣẹ̀dá “fírómò̀mìsì” nínú èyí tí a ti rí kónsónàntìlílẹ̀ bíi “g”
àti “d” gégé bí ó ẹ̀ farahàn nínú “gidi” àti “gà” nínú Ògidigà ni ó ní. Òye ǹnkan
tí óle gbandi, tí ó sìdúró déédéé gégé bí kónsónàntì rílá-rílá’g” atí “d’ni ogidiga n
gbé jáde. Èyí já sí pé ǹnkan ọ̀mọ̀kúnrin tí ó bá gbé’ogidigà” lura yòdúró déédéé,
bẹ̀ẹ̀ si niyóò le gbandi láti tẹ̀ obìnrin lórùn nínú eré onísunkésunké. Tí a bá fi ojù
ìṣowólòèdè wo “ògidigà, òye ìrísí àti ipò tí ǹnkan ọ̀mọ̀kúnrin wà nígbà tí ìbálòpò ní lọ
lọwọ̀ ni ó n gbé jáde àti pé irú ìpèdè bá yíwà fún ìpolówó ọjà tíó n polówó ara rẹ̀
nítorí pé, ó jẹ́ eyọ̀ ọ̀rò kan soso tí ó lóyún oríṣí ìtumọ̀ sínú àti pé, ọ̀gòdòdò ọ̀mọ̀kúnrin
tàbí àgbàlagbà ọ̀kúnrin mìíràn tíòjòdò máa n ẹ̀ ǹnkan ọ̀mọ̀kúnrin wọn lásìkò
ìbálòpò ni yòd fẹ́ láti máa da ọtí’ogidigà” sọfun kíògidigà wọn baà lè dúró gbagidi
fún ìbálòpò. Gégé bí a ẹ̀ sọ tẹ̀lẹ̀, fírómò̀rísí nínú èyí tí ìrò ọ̀rọ̀ ti jẹ́ kí a mọ̀ ìtumọ̀ tàbí
ìrísí ohun kan ni ìṣẹ̀dáògidigà. Ìtumọ̀ àti ìrísí ǹnkan ọ̀mọ̀kúnrin tí ó dúró gbandi fún
ìbálòpòni ó fún wa. Ní ọ̀pòlọ̀pò ìgbàni àwọn tí ó n mu ọtí yìí máa n lo ògidigàgégé
bí àdàpè ǹnkan ọ̀mọ̀kúnrin wọn.

Órijìn

‘Orijin; jẹ́ àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí ó wà lára ìgò ọtí lílé alágbọ̀ tí a ló gégé bí
ìpèdè ìpolówó ọjà. Àwọn Guinness Nigeria Plc tí ó wà ní Ìkẹ̀jẹ̀, Ìpínlẹ̀ Èkó ni wón
lo atinúdà láti gbé ọtíyíí jáde nígbà tí wọn ri pé àwọn Ilé-ìṣẹ́ ọtí lílé alágbọ̀ kéré-
je kéréje tí a ẹ̀ itúpàlẹ̀ wọn síwájú fẹ́ kó wọn nígbà sílé. Íwádíí fihàn pé àwọn

otí lílẹ̀ tí ó ní àgbo nínú ni àwọn èyàn tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mójú láti máa mu nígbà tí wọn kókó jáde, àti pé àwọn oníbààrà otí *Bíà*(beer) kíi mu ú bíi tí tẹ̀lẹ̀ mọ; tí wọn bá sì fẹ̀ mu *Bíà*, wọn máańlú u pọ̀ mọ̀ otílílẹ̀ alágbo bíi “*Alọmọ*,” *Ọ̀sọmọ*, *Kòbókòdògidigà* àti *Pakurumọ ni*. Èyí gan-an ni ó fà á tí Guinness Nigeria Plc fi wá wòròkò fi şàdá láti gbé’*Órìjìn*” jáde. “*Ọye* ìbálòpò láàrin ọ̀kùnrin àti obìnrin náàni “*Órìjìn*” ní gbé jáde tí eré bá di oníyùnkéyùnké. “*Órìjìn*” kò wá láti inú èdè Gẹ̀ẹ̀sì şùgbón ìjora ìrò wá láàrin “*Órìjìn*” tó jẹ̀ àkànlò èdè Yorùbá tuntun àti “Origin” Gẹ̀ẹ̀sì tí ó tùmò sí’*orisun*.” A lẹ̀ sọ pé ìşèdá’*Órìjìn*” nínú èdè Yorùbá wá láti ara ète síşọ gbólóhùn di eyọ̀ ọ̀rọ̀. Láti ara gbólóhùn aşèbèèrè Yorùbá - “*Ọ rí i jìn?*” ni “*Orijin*” ti jáde. Lódótó’*O*” ni ó bèrè “*Órìjìn*” şùgbón’*Orijin*” ni à ní pé àti pé, ní ọ̀pòlọ̀pò ìgbà ni àwọn tí ó ní mu otí yíi máa ní bèrè lówọ̀ ara wọn wí pé’*Ọ rí i jìn?*” léyìn ìgbà tí wọn bá ti mu *Orijin* tán kí wọn tó ní ìbálòpò pèlú obìnrin. “*Ọ*” nínú ìşọ̀ yíi jẹ̀ èka èdè *Ọyọ*” nígbà tí’*i*” tíó tẹ̀lẹ̀’*r’*nínú *Ọ rí i-jìn?* jẹ̀ àfàgùn fàwèlì arópò orúkọ enikẹ̀ta ní ipò eyọ̀. Èni tí àfàgùn “*i*” náà dúró fúnniobìnrin tí wọn ní ìbálòpò pèlú rẹ̀. Ọ̀rọ̀ ìbálòpò nínú eré oníyùnkéyùnké tàbí sùnlésùnlé ni a gbé jáde níbí àti pé ohun tí’*Órìjìn*” dúró fún niyẹn gégé bí ipèdè ìpolówójà tí ó ní pani lẹ̀rin-ín àti dání láraya. *O*” tí ó dúró fún arópò orúkọ enikejì gégé bí èka èdè àti ọ̀rọ̀ ìşẹ̀ “*jìn*” tí ayé ní lò lásìkò yíi fún ìbálòpò (sex) gan-an ni ó ní dánílárayá nínú “*O*” rí “*jìn*.”

Kòbókò

Àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a lò gégé bí àkolé àti ipèdè ìpolówó ojàara ìgò otí lílẹ̀ alágbo nínú ni “Kòbókò” jẹ̀. Àwọn Ilé Işẹ̀ XTY2 Nigeria Enterprise tí ó wá ní Ìkòròdú ni Ìpínlẹ̀ Èkó ni ó gbé é jáde. “Kòbókò” jẹ̀ ọ̀rọ̀ àyàlò láti inú èdè Hausa èyí tí ìtumò léréfée rẹ̀ jẹ̀ nà” - ọ̀rọ̀ ìşẹ̀ tí ó dúró fún “kí á na èniyàn pèlú ọ̀rẹ̀. Awọ̀ ẹ̀ranko ní a fi şe “Kòbókò, ó gùn níwọn ìba tí ọ̀wọ̀ èniyàn lè ká, ó le gbandi, ó sì máa ní nà wọn-ọ̀n tàbí lò síwájú àti séyìn, bèẹ̀ sì ni ó dúró déédé. Gbogbo àbùdákòbókòdaláwọ̀ tí a şe àpèjùwe yíi ni a gbé wónú(semantic shift)kòbókògégé bí ọ̀tí alágbo tí ó lè múkí nńkan ọ̀mọ̀kùnrin gùn, kí ó le gbandi, nà wọn-ọ̀n, lò síwájú àti séyìn kí ó sì tún dúró déédé láti wọ̀ ibikíbi nínú eré oníyùnkésùnké. Lára sítàì ìbálòpò ni kí a lo nńkan ọ̀mọ̀kùnrin láti wọ̀ ibikíbi tí eré bá deré oníyùnkéyùnké tí tí obìnrin yòd fi mọ̀ pé ọ̀wọ̀kòbókòti ba òun.

A lo àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun nínú bebá yíi gégé bí àdàpé nńkan ọ̀mọ̀kùnrin tàbí ti obìnrin láifigbogbo ẹ̀nu la orúkọ mọ̀ wọn lórí. Wọn kò wá fún ìşokúsọ̀ bí kò şe ìpolówó ojà lónà tí ó lè dánílárayá tàbí panilẹ̀rin-ín. Ọ̀pò lára àwọn ipèdè wọn yíi tí ó jẹ̀ ọ̀rọ̀ àlùfàńsá tí bá ìgbà lo nígbà tí irú àwọn tí a fi polówó ojà otí lílẹ̀ alágbo yíi sídúróşinşin gégé bí àkànlò èdè Yorùbátuntun ní ìbámu pèlú ìrísí, ìşesí àti ihun àkànlò èdè tiwa-n-tiwa nítorí lílò wọn lójoojúmọ̀. Ó tún yẹ̀ kí á mọ̀ pé, ìbálòpò, sùnlésùnlé, wàmówàmò àti yùnkésùnké jẹ̀ àdámọ̀ ọ̀mọ̀ èniyàn àti pé, a kò le ya àwọn nńkan yíi kúrò lára ọ̀mọ̀ èniyàn tí ó bá pé pépé (Mackinnon, 1996:220). Fún ìdì èyí, gbogbo àwọn àkànlò èdè tí a şe ìtúpàlẹ̀ wọn nínú bebá yíi dúró gégé bí àgúnmu òwò fún àwọn tí ó ní ta ọ̀tí lílẹ̀

alágbo àti kóríyá fun àwọn oníbaàrà pèlú àwọn èniyàn tí ó ní şàmúlò wọn gégé bí ipèdè tuntun mìíràn tí ó lè şàlàyé ìbálòpò, nńkan ọkúnrin àti ti obínrin lónà tí kíí şe àlùfànsá.

Àbájáde Ìtúpalè

A ti fi idíṛòṛò múlẹ̀ nínú bebà yíí pé a lo àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a şe àtúpalè wọn gégé bí ipèdè ìpolówó ọjà tí ó rída èniyàn lárayá tàbí paèniyàn lẹ̀rìn-ín sí ara igò ọ́tí líle tí ó tún ní àgbo nínú. A rí àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a şe àtúpalè wọn gégé bí isọ́ tí ó ní şàfihàn ìbálòpò (sex) láàrin ọkúnrin àti obínrin. *Ìşàfihàn yíí lè jẹ́ ti ipò ìbálòpò, sítáí ìbálòpò, wàmọ̀wàmọ̀, sùnlésùn-létàbí yùnkésùnké.* Bebà yíí tún jẹ́ kí a mò pé ètè ìşedá ọ̀ṛò tí ó mú àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a şe àtúpalè wọn jáde ni *métáfò* nínú èyí tí a ti rí *ìşodorúko,* *frósínròdójẹ,* *frómòrísí,* *àyádlò ọ̀ṛòàti àdàpè.* Nínú bebà yíí náà ní ó ti hàn gbanga pé ìşàmúlò irú àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a şe àtúpalè wọn kò ba iwà ọ̀mọ̀lúàbí jẹ́, bẹ̀ẹ̀ sí ni wọn kò şe àkóbá fún àwùjọ nítorí pé wọn kíí şe èdè aṣa, wọn kàn wà fún idárayá ni. Ju gbogbo rẹ̀ lo, ìşàmúlò wọn jẹ́ kí á mò pé kò sí ohun ọ̀tun tí ó şàjẹ̀jì sí aṣà Yorùbá tí a kò lè rí ọ̀ṛò láti fi şe àgbékalẹ̀ wọn nínú èdè Yorùbá.

Ìkádíí

A ti ná ìgbára, a sì tí ná ìgboro lóri àkòórí bebà yíí. A ti rí àrídájú pé ata tó o, iyò sì dun àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a lò gégé bí ipèdè ìpolówó ọjà ọ́tí lílealágbò nínú. Yàtò sí pé àwọn àkànlò èdè Yorùbá tuntun inú bebà yíí wúlò púpọ̀ fún ìpolówó ọjà, a tún rí wọn gégé bí ẹ̀wà èdè tí ó lè dánílárayá nitori pe ìrò wọn lè pa èniyàn lẹ̀rìn-ín. Ọ̀ṛò ìbálòpò èyí tí àwọn Yorùbá máa ní ká ẹ̀nu kòfún láti sọ ni bebà yíí fi ihun àti ètè ìşedá àkànlò èdè Yorùbá tuntun gbọ̀n yẹ̀bẹ̀yẹ̀bẹ̀ lónà tó rọ̀rùn láifigbogbo ẹ̀nu la urúko mo nńkan ọ̀mọ̀kúnrin àti ti obínrin lórí. Ní àkótán, gégé bí a şe şàlàyé tẹ̀lẹ̀, bebà yíí jẹ́ kí á mò pé èdè Yorùbá pójú ọ̀şùwọn láti borí ìdojúko tàbí ìpèníjà àìrì ọ̀ṛò láti fi şe àgbékalẹ̀ ohun tuntun tí ó şúyo tàbí tí ìgbàlódé mú wọ inú aṣà àti àwùjọ wa. Ọ̀nà abáyọ̀ sí èyí niète ìşedá ọ̀ṛò tuntun tí ó wà nínú èdè Yorùbá èyí tí àkànlò èdè Yorùbá tuntun tí a şe àtúpalè rẹ̀ sínú bebà yíí jẹ́ ọ̀kan. Ní ìparí, bebà yíí ní gba àwọn akẹ̀kọ̀ ẹ̀dè, olùkọ ẹ̀dè àti gbogbo èyàn tí ó ní şe àmúlò èdè Yorùbá ní ìmòrán pé kí wọn má kọ etí ọ̀gbọ̀n sí ẹ̀bọ àkànlò èdè tuntun nígbàkúùgbà tí wọn bá dáwólẹ̀ ohunkohun tí ó lè fún wọn ní ìpèníjà èdè tàbí ọ̀ṛò tí ó yẹ́ kí wọn lò şùgbọ̀n tí wọn kò tètè rí nínú èdè abíníbí wọn. Ire o.

ÌWÉ ÌTOKASÍ

- Àkànmú, D. (2018), “The Phenomenon of New Yorùbá Idioms and Idiomatic Expressions in Football matches: Communicative and Stylistic Approach” in *Logos and Littera*, faculty of Philology, University of Montenegro.
- Àkànmú, D. (2017) New Yorùbá Idioms and Idiomatic Expressions; A New mode of Expression in Political Arena” in *Dialektologia*, University of Barcelona, Spain..
- Àkànmú, D. (2016), „Justice Drivers”: The Socio-Communicative Functions of Yorùbá Indigenous Knowledge”, *Logos and Littera*, Faculty of Philosophy, University of Montenegro.
- Àkànmú, D. (2015) “An Assesment of Communicative and Stylistic Relevance of New Yorùbá Idioms in Yorùbá Home Video Productions”, in *Argortica*, University of Craiova, Ramania.
- Àkànmú, S.O (2014) “New Idioms and Idiomatic Expressions in Yorùbá Literary and Routine Communication”. *Thesis*, Linguistics, Arts, University of Ìbàdàn.
- Àkànmú, D. (2013) Yorùbá Nínú Ọ̀nà Ìbáńisòrò Tí ó Gbòdòrò, Ìbàdàn, Joytal Prints.
- Awóbùlúyì, O. (1992) “Lexical Expansion in Yorùbá Techniques and Principles”. *Research in Yorùbá Language and Literature*, Burbark; 2, 14-19.
- Babalólá, N. (1972) “The Growth of the Yorùbá Language, Problems Encountered and Solutions”. *Essayed Staff Seminar Papers and Subsequent Discussions*.
- Bámgbósé, A. (1975), “Relative Clauses and Nominalised Sentences in Yorùbá” in *Proceedings of the Sixth Conference on African Linguistics*, OSU WPL 20, 202-209 ed, Robert, K. Herbert.
- Crystal, D. (1997) “The Cambridge Encyclopedia of Language, 2nd editions”, Cambridge University Press.
- Ọ̀látéjù, .A. (2016) “Language and Style(-Listics) in Literary and Routine Communication: The Yorùbá Example” An Inaugural Lecture, 2015/2016, University of Ìbàdàn.
- Ọ̀látéjù, .A (2012) “Current Issues and Trends in African Verbal Stylistics: The Yorùbá Example” in *Style in African Literature (eds) Makokha, J.K.S Obiero, O.J and West Pavlor R*. Amsterdam - New York: Radop; pp. 59-70.
- Ọ̀látéjù, .A. (2008) “Jedi o Makowe”: A Socio-Linguistic Analysis of the Language Style of the Yorùbá Herbal Medicine Practitioners”, *Proceedings Linguistics (ACAL)*, University of Georgia, Athens.
- Ọ̀látéjù, .A. (2005) “ The Phenomenon of New Idioms in Yorùbá Literary and Routine Communication” in *Yoruba Creativity, Fiction, Language, Life and Songs*, Fálólá, T. and Ann Jehova P.C (eds).
- Ọ̀látéjù, .A. (1998) “A Syntactic Approach to Literary Discourse Analysis: The Yorùbá Example”, *Thesis*, Linguistics, Arts, University of Ìbàdàn.
- Ọ̀látéjù, .A. (1989) “A Structuralist Study of the Sound Pattern in Yorùbá Poetic Discourse,” *Dissertation*, Linguistics, Arts, University of Ìbàdàn.
- Ọ̀láyoku, P. (2018), “Ìpolówó Ojà L’ágúnmu Òwò: The Logic of Functional Model of Adverbtorials in Yorùbá Markets”, *The Nigerian Field*, 83: 32-47
- Owólábí, K. (1976), Noun-Noun Constructions in Yorùbá Language, *Thesis*, Linguistics, Arts, University of Ìbàdàn.

- Rowland, (1969), *Teach Yourself Yorùbá*, London; English University Press.
- Ruvet, (1973) *An Introduction to Generative Grammar*, Amsterdam: North Holland.
- Yule, G. (2010), *The Study of Language*, Cambridge University Press.
- Yule, G. (2007), *The Study of Language* (Second Edition), Cambridge University Press.